

Volba determinantů v nominální anafoře – srovnání situace ve španělštině a češtině

Adéla Erbenová (Praha)

THE CHOICE OF DETERMINERS IN NOMINAL ANAPHORA – COMPARISON OF USAGE IN SPANISH AND CZECH

This study deals with issues of determiners in different types of nominal anaphora in Spanish and Czech. It analyzes the choice between demonstratives and the definite article in Spanish. As there is no definite article in Czech, speakers choose between demonstratives and the noun without any determiner. Our goal is to identify the factors that influence the choice of determiners in both languages and the similarities and differences between them. The results show that the situation in both languages is complex and that the definite article in Spanish sometimes corresponds to the null-determiner in Czech and sometimes to a demonstrative.

KEYWORDS

nominal anaphora, determiners, demonstratives, definite article, Spanish, Czech

KLÍČOVÁ SLOVA

nominální anafora, determinanty, demonstrativa, určitý člen, španělština, čeština

1. ÚVOD

Cílem této studie je analýza vybraných španělských determinantů a jejich českých ekvivalentů v různých typech nominální anafory. Dotýkáme se tak problematiky determinace a textové soudržnosti – otázek velmi obecných, proto bylo nutné omezit okruh našeho zájmu. Omezujeme své zkoumání na anaforické vztahy realizované jmenným syntagmatem, tj. plnovýznamovým pojmenováním. Zároveň se zaměříme pouze na španělská demonstrativa *este, ese, aquel* a určitý člen a necháváme stranou jiné prostředky anaforického odkazování v textu, jako například pronominalizaci či posesiva.

Naší snahou je popsat funkční zóny jednotlivých prostředků v rámci anaforického odkazování v obou jazycích a zjistit jejich specifika.

2. TEORETICKÉ POZNÁMKY

Než přistoupíme k samotné analýze vybraných prostředků determinace v obou jazycích, upřesníme naše chápání pojmu determinace a typu anafor, na něž se zaměříme.

Determinanty rozumíme takové výrazy, jež zaujímají první místo v nominálním syntagmatu (vyskytují se typicky v prenominální pozici) a jejichž funkcí je identifikovat referenci substantiva, tj. vyčleňují konkrétní objekty z označované třídy ob-

jektů. Demonstrativa i určitý člen mají schopnost identifikovat referenci substantiva díky své anaforické funkci — odkazují k jinému slovu v promluvě.¹ Člen určitý však může také vymezovat referenci substantiva, které nebylo zmíněno dříve v promluvě a je mluvčímu a adresátovi známo pouze na základě společně sdílených informací a zkušeností. Ve srovnání s členem určitým mají tedy demonstrativa omezenější (tj. specifitější) funkce a omezenější použití.

Čeština určitý člen nemá, substantivum může být v češtině doprovázeno demonstrativem², nebo může být holé, bez identifikátoru. Užití holého anaforického substantiva v češtině však není vždy totéž jako užití substantiva s určitým členem ve španělštině. Holé substantivum nemusí mít schopnost jasně identifikovat osobu či věc, o níž se mluví (jako to dokáže určitý člen). Referenční vztah mezi slovy v promluvě je v případě holého anaforického substantiva v češtině vyjádřen neexplicitně.

Anaforické navazování znamená, že určitý výraz navazuje na jiný výraz z předchozí výpovědi. Slovo či část textu, na něž se navazuje, nazýváme v této práci antecedent. Slovo či část textu, jímž se na antecedent navazuje, nazýváme postcedent.³ Vztah mezi postcedentem a antecedentem je nejčastěji koreferenční, tj. oba označují stejnou entitu.⁴

Při klasifikaci různých typů anafor jsme se rozhodli používat terminologii ze španělské lingvistické tradice. Příímá anafora (*anáfora directa*) je typ anafory, kdy je mezi antecedentem i postcedentem koreferenční vztah (ať má postcedent stejné lexikální obsazení jako antecedent, nebo je vyjádřen synonymem, hyperonymem atd.). Difúzní anaforou (*anáfora difusa*) nazýváme typ anafory, kdy postcedent odkazuje k větším syntaktickým celkům než k jednomu slovu a kdy je výsledkem konceptuální interpretace antecedentu. Konečně posledním typem anafory, jímž se budeme zabývat, je anafora asociativní (*anáfora asociativa*), v níž nejde o koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem.⁵

3. UPŘESNĚNÍ METODOLOGIE

Pro porovnání prostředků anaforického odkazování v obou jazycích bylo nutné prozkoumat stejné příklady anafor, tj. identické kontexty. Potřebný jazykový materiál jsme získali z paralelního korpusu InterCorp — verze 7 (španělská a česká část) zadá-

1 Demonstrativa mají (na rozdíl od určitého členu) ještě funkci deiktickou, odkazují k entitám přítomným v komunikační situaci. Touto funkcí demonstrativ se nezabýváme.

2 Tradičním označením této skupiny slov je v české lingvistice *ukazovací zájmena*. Štícha (2013, s. 398) navrhuje označovat slova, jejichž primární funkcí je odkazovat k předmětu řeči, termínem *odkazovací zájmeno*. Zimová (1994, s. 30) užívá pro takové výrazy termín *identifikátor*. V této studii se držíme jejich terminologie.

3 Tuto terminologii využívá např. Mluvnice češtiny 3 (1987, s. 695).

4 Tzv. asociativní anafora není založena na vztahu koreference (viz dále).

5 Termíny *anáfora directa* a *anáfora asociativa* jsou užívány v *Nueva Gramática de la Lengua Española* (RAE, 2009, s. 1046). Termín *anáfora difusa* přejímáme od Fernández Ramíreze (1987, s. 115).

váním konkrétních výrazů jako *este hombre, ese animal, aquella película* atd. Obtížněji se hledaly příklady anafor, v nichž je anaforické substantivum doprovázeno určitým členem. Na rozdíl od demonstrativa, které má vždy funkci anaforickou, popřípadě deiktickou, určitý člen nemá jen odkazovací funkci. Příkladů slov se členem určitým bylo samozřejmě v korpusu mnoho a tyto výskyty jsme museli procházet ručně, abychom z nich vybrali příklady, v nichž měl určitý člen anaforickou funkci.

Dbali jsme na to, aby texty byly vždy v původním jazyce. Pro vyhledávání španělských příkladů anafor jsme používali subkorpus ze španělské části InterCorpu, který obsahoval jen originální texty ve španělštině, nikoliv texty přeložené.⁶ Tyto příklady spolu s jejich českými překlady tvoří základnu materiálu, který jsme prostudovali.⁷ Aby naše analýza nebyla jednostranná, vyhledali jsme i příklady anafor v původně českých textech a srovnávali je s jejich překlady do španělštiny. Zkoumali jsme především výskyt lexému *ten* v postcedentech a jeho protějšky ve španělštině.⁸ Opět jsme si z české části InterCorpu vytvořili subkorpus, který obsahoval pouze originální texty v češtině.

Pokud je uvedený příklad v této studii z původně českého textu, upozorňujeme na to v poznámce. Nečiníme-li tak, je příklad z původně španělského textu.

4. VOLBA DETERMINANTŮ V RŮZNÝCH TYPECH ANAFOR

4.1. PŘÍMÁ ANAFORA – STEJNÉ LEXIKÁLNÍ OBSAZENÍ ANTECEDENTU A POSTCEDENTU

V této části porovnáváme podobu postcedentů v typu anafory, který se vyznačuje tím, že postcedent má identické lexikální obsazení jako antecedent:⁹

- (1) Yo he traído aquí *un libro*, que es el Tratado por el que se establece una Constitución para Europa. **Este libro** fue aprobado por el 90% del electorado español (...). Přinesl jsem *knihu*, kterou je Smlouva o Ústavě pro Evropu. **Tato kniha** byla schválena 90% španělských voličů (...). (European Parliament)

6 Tento subkorpus obsahoval texty převážně z jádra, ale objevily se v něm texty i z kolekcí, například z Evropského parlamentu, pokud byl jejich původní jazyk španělština.

7 Celkem jsme prostudovali 256 příkladů anafory přímé a 101 příkladů anafory difúzní.

8 Při vyhledávání anafor ve španělských textech a jejich českých překladech se lexémy *tento, tenhle* a především *onen* ukázaly ve srovnání s lexémem *ten* jako mnohem méně zastoupené. Toto se potvrdilo i při vyhledávání příkladů anafor v českých textech. Vliv na frekvenci zájmen může mít mimo jiné typ textů. Vzhledem ke složení textů v paralelním korpusu *InterCorp* se naše analýza zakládá především na textech beletristických. Uhlířová (2011, s. 1004–1005) na základě svého výzkumu zjistila, že zájmeno *onen* se vyskytuje velmi málo ve všech textech, zájmeno *tento* však nejméně právě v beletristických textech (relativní frekvence těchto zájmen v beletrii je podle Uhlířové: *tento* — 4 %, *ten* — 95 %, *onen* — 1 %).

9 U všech příkladů vyznačujeme antecedent kurzivou a podtržením, postcedent tučně.

Soustředili jsme se zejména na tyto faktory potenciálně ovlivňující volbu determinantu: přítomnost více antecedentů, vzdálenost mezi antecedentem a postcedentem, možnost generického chápání a aktuální členění větné.

Pokud je potřeba odkázat k více antecedentům, užívají mluvčí ve španělštině člen určitý. Toto je v souladu se schopností určitého členu vymezovat mezi sebou entity z různých lexikálních tříd. Demonstrativum tuto funkci postrádá (Leonetti Jungl, 1999, s. 805). V češtině se v podobných případech také většinou v postcedentu objevuje jen holé substantivum:

- (2) Pensaba seriamente en marcharme cuando un segundo coche aparcó en la entrada de Los Calamares Felices. De él descendieron un hombre y una mujer. Tras contemplar el primer coche **el hombre** se llevó las manos a la boca y dio un grito o un silbido, no lo sé porque en ese momento pasó un camión a mi lado y no pude oír nada. Durante un momento **el hombre y la mujer** esperaron y luego avanzaron hacia la playa por un caminito de tierra.
Vážně jsem pomýšlela na to, že odjedu, když vtom zaparkoval u vchodu do Šťastných krevet další vůz. Vystoupili z něho muž a žena. **Muž** si prohlédl první auto, zvedl ruce k ústům a vykřikl nebo zapískal, to nevím, protože v tu chvíli kolem mě projížděl kamion a nic jsem neslyšela. **Muž a žena** chvíli čekali a potom se vydali po cestičce na pláž. (Bolaño, Roberto: Los detectives salvajes)

Avšak v češtině není v případě odkazování k více antecedentům z různých lexikálních tříd vyloučeno ani demonstrativum:

- (3) Drkotat zuby, trásl se a díval se; polozatažená záclona mu bránila rozeznat s jistotou, zda tělo ženy přikryté tělem muže patří filmařce, ale všechno nasvědčovalo tomu, že ano; vlasy **tě ženy** byly černé a dlouhé. Ale kdo je **ten muž**?
Le castañeteaban los dientes, temblaba y miraba; la cortina entrecerrada le impedía saber con seguridad si el cuerpo de mujer cubierto por el cuerpo del hombre pertenecía a la cineasta, pero todo parecía indicar que sí: el pelo de **la mujer** era largo y negro. Pero ¿quién era **el hombre**?¹⁰ (Kundera, Milan: Život je jinde)

V tomto případě se mluví o muži a ženě (o entitách z odlišných lexikálních tříd), a přitom se v postcedentu objevuje lexém *ten*. Naproti tomu v překladu do španělštiny se vyskytuje v postcedentu člen určitý. Zdá se tedy, že v češtině na rozdíl od španělštiny může i demonstrativum *ten* vyjadřovat kontrast mezi různými lexikálními třídami,¹¹ a tato skutečnost ho sblízuje s určitým členem ve španělštině.

¹⁰ Původním jazykem tohoto příkladu je čeština.

¹¹ Zíková a Machač (2014, s. 98–99) zabývající se problematikou vývoje lexému *ten* v určitý člen uvádějí, že toto zájmeno (na rozdíl od ostatních demonstrativ) často odkazuje k objektům, které nekонтastují s objekty z téže lexikální třídy. Tato tendence byla zmiňována již Mathesiem (1947, s. 188).

V případě velké vzdálenosti mezi antecedentem a postcedentem dávají mluvčí ve španělštině většinou přednost určitému členu.¹² Pešek (2014, s. 150–151) tuto skutečnost připisuje tomu, že se mezi antecedentem a postcedentem objevuje více objektů z jiných lexikálních tříd, s nimiž určitý člen kontrastuje. Tak je tomu i v následujícím příkladu:

- (4) Pocos meses después del regreso de Aureliano José, se presentó en la casa una mujer exuberante, perfumada de jazmines, con un niño de unos cinco años. Afirmó que era hijo del coronel Aureliano Buendía y lo llevaba para que Úrsula lo bautizara. Nadie puso en duda el origen de aquel niño sin nombre: era igual al coronel, por los tiempos en que lo llevaron a conocer el hielo. **La mujer** contó que había nacido con los ojos abiertos mirando a la gente con criterio de persona mayor, y que le asustaba su manera de fijar la mirada en las cosas sin parpadear. Několik měsíců po návratu Aureliana Josého přišla k Buendíovým krásná žena, vonící jasmínovou voňavkou, s přibližně pětiletým chlapcem. Prohlásila, že je to syn plukovníka Aureliana Buendíi a že ho přivádí proto, aby ho Úrsula pokřtila. Nebylo pochyb, že onen bezejmenný chlapec je skutečně plukovníkovým synem; vypadal stejně jako on v dobách, kdy ho otec vzal k cikánům, aby si prohlédl led. **Žena** jim vyprávěla, že se narodil s otevřenými očima a prohlížel si přítomné se soudností dospělého a že ji leká, jak upřeně pozoruje věci kolem sebe, aniž pohne brvou. (García Márquez, Gabriel: Cien años de soledad)

Mezi antecedentem a postcedentem se zde objevují další osoby jako chlapec, plukovník, cikáni aj. V češtině je v tomto případě upřednostněno holé koreferenční substantivum, avšak v příkladu (5) stojí v postcedentu demonstrativum *onen*, ačkoli je ve španělštině určitý člen:

- (5) Marco Valoni lo había dicho: los accidentes se habían sucedido desde que la Síndone estaba en la catedral de Turín. Tomó una decisión: una vez que se hubiera empapado lo suficiente de las peripecias de la Sábana Santa, pediría unos días de vacaciones e iría a Turín. Era una ciudad que nunca le había gustado demasiado, no la habría elegido para pasar unas vacaciones pero tenía el palpito de que Marco Valoni tenía razón, que detrás de **los accidentes** había una historia, una historia que ella quería escribir. Jak to řekl Marco Valoni: k neblahým událostem v turínské katedrále docházelo od té doby, co tam byla Síndone. Rozhodla se: až do sebe nasaje dostatek vědomostí o osudech Svatého plátna, požádá o několik dnů dovolené a pojedje do Turína. Ono město se jí nikdy zvláště nezamlouvalo a na dovolenou by si ho určitě nevybrala, měla však tušení, že Marco Valoni má pravdu a za **oněmi neblahými událostmi** se něco skrývá: příběh, který hodlala napsat. (Navarro, Julia: La Hermandad de La Sábana Santa)

¹² Velkou vzdálenost jsme si definovali jako vzdálenost 50 pozic a více mezi oběma pojmenováními. Malou vzdáleností pak myslíme takovou vzdálenost, kdy postcedent stojí bezprostředně za antecedentem, většinou hned v následující větě.

V případě menší vzdálenosti antecedentu a postcedentu se ve španělštině používají všechny determinanty a v češtině je tomu také tak. Mnohdy se v obou jazycích objevuje shodně demonstrativum — viz příklad (1), někdy stojí proti členu určitému holé koreferenční substantivum v češtině, jindy je v češtině holé substantivum, byť ve španělštině užil mluvčí demonstrativum:

- (6) Fui la primera mujer lectora en toda Cuba, gracias a la insistencia de un vecino que una vez me oyó leer, y dijo que mi voz y mi dicción eran muy buenas para aquel oficio. **Este vecino** se dedicaba a vender tabaco en rama (...).

Byla jsem první žena na Kubě, která to místo dostala, na naléhání mého sousedu, který mě jednou slyšel číst a řekl, že můj hlas a dikce se na tu práci skvěle hodí. **Soused** dodával doutníky do obchodů (...). (Montero, Mayra: Como un mensajero tuyo)

Stejně jako ve španělštině i v češtině je omezena absence identifikátoru v postcedentu možností generické interpretace.¹³

- (7) Yo diría que es el lugar donde anida la tristeza. Donde no se conoce la sonrisa, como si a toda la gente le hubieran entablado la cara. Y usted, si quiere, puede ver **esa tristeza** a la hora que quiera.

Já bych řekl, že je to místo, kde hnízdí smutek. Kde neznají úsměv — všichni lidé jako by tam měli tvář ze dřeva. A zachce-li se vám, můžete **ten smutek** spatřit, kdykoli se vám bude chtít. (Rulfo, Juan: Llano en llamas. Pedro Páramo)

Určitý člen či absence identifikátoru v příkladu (7) by vedly ke generickému chápání, substantivum v postcedentu by neodkazovalo jasně k smutku, který hnízdí na onom místě, nýbrž k jakémukoliv smutku.

Z prostudovaných příkladů z korpusu se zdá, že aktuální členění větné neovlivňuje zásadně volbu determinantu ani ve španělštině, ani v češtině.¹⁴ Zkoumali jsme postcedenty v pozici tematické i rematické. Ve španělštině i češtině se v obou pozicích vyskytovala jak demonstrativa, tak určitý člen (či holé koreferenční substantivum v češtině). V tematické pozici někdy odpovídalo demonstrativu demonstrativum — viz příklad (1), někdy mluvčí užil ve španělštině člen a v češtině se objevovalo substantivum bez identifikátoru:

- (8) Los diálogos terminaban al nacer, y hasta el mismo silencio parecía clamar por una palabra, aunque fuese convencional, que lo apuntalara. Pero **la palabra** no se pronunciaba y era el portero quien se daba por derrotado y se marchaba. Dialogy zmíraly hned na začátku a samo ticho jako by volalo po slovech, třeba konvenčních, aby trochu vyztužila jeho klenbu. **Slova** však nebývala vyřčena a vrátňy to nakonec pokaždé vzdal a odešel. (Arenas, Reinaldo: El portero)

¹³ Na této skutečnosti se shoduje španělská i česká odborná literatura. Viz např. Leonetti Jungl (1999, s. 804) či Zimová (1994, s. 144).

¹⁴ Vliv aktuálního členění větného jsme pozorovali v rámci jedné či několika málo výpovědí, je však možné, že se bude projevovat v rámci větších celků.

Jindy bylo v češtině užito odkazovací zájmeno, byť ve španělštině dal mluvčí přednost členu určitému:

- (9) Otra vez le conté de un accidente que tuve. Creo que se lo conté porque me di cuenta que miraba de soslayo mis cicatrices. **El accidente** fue en Mallorca. Un accidente de coche.

Jindy jsem mu vyprávěl o své nehodě. Myslím, že jsem mu to pověděl, protože jsem si všiml, že si poočku prohlíží mé jizvy. **Ta nehoda** se stala na Mallorce. Autonehoda. (Bolaño, Roberto: Los detectives salvajes)

Tematická pozice již sama o sobě signalizuje kontextovou zapojenost, a tak by se mohlo zdát, že užití demonstrativa bude naléhavější v pozici rematické, v níž je potřeba vyjádřit explicitně kontextovou zapojenost postcedentu. Avšak zjistili jsme, že i v takových případech může mluvčí užít určitý člen ve španělštině a holé koreferenční substantivum v češtině, aniž by byl vztah koreference mezi antecedentem a postcedentem znejasněn:

- (10) Fue a buscar un libro que había dejado, medio salido de un bolso, en otra roca, a unos cinco metros. Volvió a sentarse. Abrió **el libro**, posó la mano en una hoja y quedó como adormecida, mirando la tarde.

Šla ke skále asi pět metrů opodál a vzala si knihu vyčnívající z odložené tašky. Znovu si sedla. Otevřela **knihu**, položila ruku na stránku a strnula, jako by spala, dívajíc se na soumrak. (Bioy Casares, Adolfo: La invención de Morel)

4.2 PŘÍMÁ ANAFORA – JINÉ LEXIKÁLNÍ OBSAZENÍ ANTECEDENTU A POSTCEDENTU

V této části porovnáváme podobu postcedentů v typu anafory, který se vyznačuje tím, že postcedent má jiné lexikální obsazení než antecedent:

- (11) La muchacha dijo que nunca habían estado en una discoteca, que a Estrella no le gustaban **esos sitios**.

Dívka řekla, že na žádné diskotéce nikdy nebyly, že Estrella se **taková místa** nelíbila. (Bolaño, Roberto: 2666)

Mezi oběma pojmenováními mohou být různé významové vztahy. K antecedentu lze odkazovat hyperonymem, synonymem, metaforickým vyjádřením atd. Je-li antecedent vyjádřen vlastním jménem, může k němu odkazovat jméno obecné charakterizační.

4.2.1 VZTAH HYPONYMUM (KOHYPONYMA) – HYPERONYMUM

Španělská i česká literatura uvádějí, že pokud je v postcedentu hyperonymické vyjádření, téměř vždy ho doprovází demonstrativum.¹⁵ V korpusu se opravdu vyskytovaly vět-

15 Viz např. Mluvnice češtiny 3 (1987, s. 696) či Leonetti Jungl (1999, s. 804)

šinou příklady s identifikátorem, ale situace není tak jednoznačná, v některých případech je bezproblémová i absence identifikátoru (či použití určitého členu ve španělštině).

V následujícím příkladu je v obou jazycích užito demonstrativa:

- (12) Cinco años después de la muerte de Florrie, el primer ministro de Patiala anunciaba que el maharajá Rajendar Singh había sufrido una caída de *caballo* que le había causado la muerte. Un final glorioso para alguien tan amante de **estos animales**.

Pět let po smrti Florrie první ministr Patialy oznámil, že mahárádža Radžín-dár Singh utrpěl pád z *koně*, který mu způsobil smrt. Skvělý konec pro někoho, kdo **tato zvířata** tolik miloval. (Moro, Javier: *Pasión india*)

V příkladu (12) by určitý člen ve španělštině či absence identifikátoru v češtině umožňovaly generickou interpretaci této výpovědi. Koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem by nebyl zřejmý, rozumělo by se, že mahárádža miloval všechna zvířata.

Podobně je tomu v příkladu (13):

- (13) En seguida inventaron el cazamoscas con un terrón de azúcar dentro, y muchas *moscas* morían desesperadas. Así acabó toda posible confraternidad con **estos animales** dignos de mejor suerte.

Okamžitě vynalezli mucholapku s kostkou cukru vevnitř a spousta *much* bídně pomřelo. A bylo po příležitosti ke sbratření s **těmito živočichy** hodnými lepšího osudu. (Cortázar, Julio: *Historias de cronopios y de famas*)

V tomto případě je použití determinantu nutné také proto, že se v postcedentu objevuje o antecedentu nová informace. Sdělení, že mouchy jsou živočichy hodnými lepšího osudu, představuje hodnotící soud mluvčího, jedná se o jeho názor. Postcedent neodkazuje prostě k antecedentu, nýbrž o něm sděluje navíc novou informaci, z předešlého kontextu neznámou. Proto je ve španělštině v případech, že je vyjádření v postcedentu ještě dále rozvíté, nutné použít demonstrativum a v češtině identifikátor.¹⁶

I v příkladu (14) přináší postcedent novou informaci o antecedentu:

- (14) Salieron a cazar *mapaches*. Era el deporte favorito de los jóvenes del pueblo. **Ese animal carnívoro**, de origen americano, tiene un difícil nombre algonquin, „arouchgun“, y despliega una prodigiosa actividad nocturna. Vydou si na lov *mývalů*, oblíbený sport místní mládeže. **Toto masožravé zvíře** amerického původu s obtížně vyslovitelným algonquinským jménem, arahkun, se vyznačuje úžasnou noční aktivitou. (Fuentes, Carlos: *Diana o La cazadora solitaria*)

V češtině stojí v postcedentu lexém *tento*, zájmeno *ten* by zde nejspíše bylo nevhodné. Možným zdůvodněním je Štíchlův názor, že anaforikum *tento* vytýká dané téma

¹⁶ Pešek (2014, s. 153) dospívá ke stejnému zjištění pro francouzštinu a češtinu. Čím je podle něj novost informace výraznější, tím je užití demonstrativa „naléhavější“.

pro nový soud, zdůrazňuje ho (Štícha, 2001, s. 92). V této výpovědi o takové zdůraznění jistě jde. Ne vždy však lexém *tento* téma vytýká; v příkladu (13) se o vytčení tématu nejedná, byť mluvčí upřednostňuje lexém *tento*.¹⁷

Následující příklad dokazuje, že je možné v případě vztahu hyponymum — hyperonymum použít i členu určitého ve španělštině (a holé koreferenční substantivum v češtině):

- (15) En la terraza interior donde ponían la mesa en los días de calor, había muchas macetas con flores y dos jaulas con *canarios*. A su esposa le gustaban **los pájaros**, y le gustaban tanto que odiaba a los gatos porque eran capaces de comerse los.

Na terase do dvora, kam za parných dnů vynášeli jídelní stůl, stály mezi kvetoucími kořenáči i dvě klícky s *kanáry*. Doktorova žena měla **ptáčky** ráda. Měla je tak ráda, že nenáviděla kočky, jelikož byly schopné jí je sežrat.

(García Márquez, Gabriel: Los funerales de la Mamá Grande)

Kontext výpovědi, v níž se nachází postcedent, je podobný kontextu z příkladu (12), o němž jsme řekli, že může být interpretován genericky. Věta *Doktorova žena měla ptáčky ráda* by mohla být jistě chápána genericky — měla ráda všechny ptáčky. Přesto se domníváme, že v tomto případě postcedent odkazuje zjevně k antecedentu. Porozumění napomáhají i věty, které následují — kočky jí je mohly sežrat, tj. kanáry, které měla doma.

Příklad (16) ilustruje obrácený vztah: hyperonymum — hyponymum:¹⁸

- (16) *Auto* proletělo velkou rychlostí vesnicí, pak ještě jednou vesničkou. Prosila jsem Břeťu, aby zastavil, že už toho mám dost, ale Břeťa jel dál, dál **ten starý citroen** hrozil, že se celý rozsype, a pak jsme píchli pneumatiku, ale Břeťa jel dál (...).

17 Možným vysvětlením je, že v příkladu (13) nesdílí mluvčí téma rozhovoru s adresátem. Lexém *ten* totiž podle Štíchy navozuje situaci retrospektivního a intersubjektivního sdílení tématu (Štícha, 2001, s. 92). Toto tvrzení potvrzovaly některé příklady z korpusu. V následujícím příkladu odkazuje druhá mluvčí lexémem *ten* k antecedentu, o němž mluvil bezprostředně předtím někdo jiný — téma hovoru, Jindřich, je tedy intersubjektivně sdíleno účastníky komunikační situace:

(...) pues *Enrique* no sólo leía con las manos cruzadas sobre la espalda sino que también lo hacía paseándose por el jardín. Lo cual a veces era muy grato, según el suizo, que resultó ser el único de los presentes que en ocasiones leía caminando. — También cabía la posibilidad — dijo la correctora — de que **este Enrique** hubiera inventado un artefacto que le permitiera leer sin sostener el libro con las manos.

(...) protože *Jindřich* nejenom že čte s rukama za zády, ale ještě se přitom prochází po zahradě. Což může být někdy velmi příjemné, soudil Švýcar, z přítomných jediný, kdo si občas čítal při chůzi. „Také je ovšem možné,“ řekla redaktorka, „že **ten Jindřich** vymyslel nějaký držák, aby si mohl číst a nepotřeboval k tomu ruce.“ (Bolaño, Roberto: 2666)

18 Příkladem tohoto typu se v korpusu vyskytovalo mnohem méně. Původním jazykem tohoto příkladu je čeština.

El coche cruzó un pueblo a toda pastilla, después otro y otro... yo imploraba a Břeta que se detuviera, que ya estaba harta, pero Břeta nada, siguió como antes, **el viejo Citroën** no paraba de amenazar que en cualquier momento quedaría hecho pedazos, de golpe pinchamos una rueda, Břeta siguió conduciendo (...). (Hrabal, Bohumil: Svatby v domě)

V češtině v postcedentu mluvčí užil lexém *ten*, zatímco ve španělštině se objevuje určitý člen. Koreferenční vztah mezi antecedentem a postcedentem přitom není znejasněn. Mluvčí předpokládá, že identifikace výrazu *auto* a *citroen* nečiní adresátům potíže, spoléhá na jejich mimojazykové znalosti a zkušenosti.

4.2.2 VZTAH SYNONYMIUM – SYNONYMIUM

Použije-li mluvčí v postcedentu synonymní vyjádření, může přinášet o předmětu řeči novou informaci. Ve španělštině i v češtině bylo v takových případech většinou nutné užít demonstrativum (viz předchozí oddíl). Demonstrativum v následující promluvě lépe zajišťuje pochopení koreferenčního vztahu mezi výrazy *péce a něha* a *mírná a bezpodmínečná láska*:

- (17) Mi suegra me brindó *los cuidados y el cariño* que nunca obtendría de Diego. **Ese amor suave e incondicional** actuó como un bálsamo y fue lentamente curándome de las ganas de morir y del rencor que sentía contra mi marido. Má tchyně mi poskytovala takovou *péce a něhu*, jakých se mi od Diega nikdy nedostalo. **Ta mírná a bezpodmínečná láska** působila jako balzám a pomalu mě vyléčila z touhy zemřít i ze zášti, kterou jsem cítila vůči svému muži. (Allende, Isabel: Retrato en sepia)

Avšak v některých příkladech zaručuje pochopení koreferenčního vztahu i holé substantivum. Tak se v příkladu (18) v češtině v postcedentu neobjevuje identifikátor, ačkoliv ve španělštině mluvčí použil demonstrativum *ese*:

- (18) Decidíó, sin embargo, que antes debía cumplir la promesa que hiciera a su padre, el capitán John Sommers, de no abandonar a *su tía Rose* en la vejez. De Hong Kong partió a Inglaterra dispuesta a acompañar a **la dama** en sus últimos años; era lo mínimo que podía hacer por **esa mujer** que fue como su madre. Usoudila však, že předtím by měla splnit slib, který dala svému otci, kapitánu Johnu Sommersovi, že se ve stáří postará o *svou tetu Rose*. Z Hongkongu Eliza odjela do Anglie, připravena dělat **staré dámě** v jejích posledních letech života společnost; to bylo to nejmenší, co mohla udělat pro **ženu**, jež jí byla matkou. (Allende, Isabel: Retrato en sepia)

Výraz *žena* v postcedentu je přitom rozvitý vedlejší větou, a přináší tedy o dotyčné novou informaci. Z kontextu promluvy je však patrné, že se stále mluví o jedné ženě. Adresát bez potíží identifikuje postcedenty (*stará dáma, žena*) s antecedentem (*teta Rose*). Napomáhá tomu jistě i sémantika daných slov.

Následující příklad (19) dokazuje, že při volbě determinantu v postcedentu může hrát roli vzdálenost:

- (19) Y así transcurrieron los años y siguieron aumentando las bocas que alimentar, hasta que un día *la novia*, cansada de tanto abuso, comprendió la inutilidad de seguir esperando la redención del bandido y se sacudió la bondad. Se hizo la permanente, se compró un vestido rojo y convirtió su casa en un lugar de fiesta y diversión, donde se podían tomar los más sabrosos helados y la mejor leche malteada, jugar toda clase de juegos, bailar y cantar. Los niños se divertían mucho atendiendo a la clientela, se acabaron las penurias y miserias y **la mujer** estaba tan contenta, que olvidó los desaires de antaño. A tak běžela léta a hladových krků přibývalo, až jednoho dne *snoubenka*, znavena takovým zacházením, nahlédla, že čekat na loupežníkovu vykoupení nemá smysl a odložila svou beráncí povahu. Navlnila si vlasy, pořídila si červené šaty a proměnila dům v místo zábavy a povyražení, kde se podávala ta nejlahodnější zmrzlina a ty nejlepší mléčné koktejly. Mohlo se tu tančit, zpívat a hrát rozličné hry. Děti se při obsluhování zákazníků náramně bavily, strádání i bída byly naráz tytam a **dívka** samým štěstím dočista zapoměla na dávná protiventství. (Allende, Isabel: Eva Luna)

Ve španělštině mluvčí zvolil určitý člen, v češtině identifikátor chybí. Mezi antecedentem a postcedentem se objevují další entity z jiných lexikálních tříd, s nimiž ve španělštině člen určitý kontrastuje lépe než demonstrativum. Zároveň se v úryvku neobjevuje další žena, a koreferenční vztah mezi výrazy *snoubenka* i *dívka* je tak zřejmý.

4.2.3 VZTAH OBECNÉ JMÉNO – METAFORICKÉ VYJÁDŘENÍ

Užití metaforického vyjádření v postcedentu znamená přehodnocení antecedentu mluvčím, a tudíž vždy představuje novou informaci. Ve španělštině i v češtině je tak nutné užití identifikátoru v postcedentu pro zajištění jeho identifikace s postcedentem. Absence identifikátoru by vedla k nemetaforické interpretaci.¹⁹ Tak v příkladu (20) demonstrativum *este* (a v češtině *tendle*) zajišťuje, že výraz *peklo* odkazuje zřetelně k městu:

- (20) Necesito saber que en algún lugar de esta inmunda *ciudad*, en algún rincón de **este infierno**, estás, vos, y que vos me querés. Potřebuju vědět, že na nějakým místě tohodle odporného *města*, v nějakým koutě **tohodle pekla**, seš ty a máš mě rád. (Sábato, Ernesto: Abaddón el exterminador)

19 Zimová (1994, s. 156) uvádí, že užití identifikátoru v postcedentu je potřebné, když mluvčí zvolí k opětovnému uvedení předmětu řeči pojmenování, které je svým významem ve vztahu k předchozímu kontextu neočekávané.

4.2.4 VZTAH PROPRIUM – APELATIVUM

Ve španělštině i v češtině se většinou v postcedentu objevuje identifikátor, pokud je antecedentem vlastní jméno:

- (21) *Mi amigo Ildemaro* vino en el primer vuelo que consiguió en Caracas durante una interminable huelga de pilotos y se quedó conmigo una semana. Por más de diez años **este hombre cultivado y suave** ha sido para mí un hermano, mentor intelectual y compañero de ruta en los tiempos en que me consideraba desterrada.

Můj přítel Ildemaro přiletěl prvním letadlem, které v Caracasu, ochromeném nekonečnou stávkou letců, sehnal, a týden tu se mnou zůstal. V dobách, kdy jsem se považovala za vyhnance, mi byl **ten jemný vzdělaný muž** přes deset let bratrem, duchovním rádcem i kamarádem do deště. (Allende, Isabel: Paula)

V příkladu (21) mluvčí užil demonstrativum, neboť postcedent přináší o antecedentu novou informaci. Demonstrativum jasně signalizuje, že *jemným, vzdělaným mužem* je právě přítel Ildemaro.

Dalším příkladem, v němž postcedent přináší novou informaci o antecedentu je příklad (22):

- (22) Al otro lado de la puerta estaba *Pedro Segundo García*, que alcanzó a sujetarla en el momento que trastabillaba. Al sentirlo a su lado, Clara se abandonó. Apoyó la cara tumefacta en el pecho de **ese hombre que había estado a su lado durante los momentos más difíciles de su vida**, y se puso a llorar. Za dveřmi stál *Pedro Segundo García*, kterému se podařilo ještě ji zachytit, když omdlávala. Jakmile viděla, že je u ní, poddala se svému zármutku. Položila opuchlý obličej na hrud' **muže, který při ní stál v nejtěžších chvílích jejího života**, a rozplakala se. (Allende, Isabel: Casa de los espíritus)

Anaforické substantivum je zde rozvíjeno vedlejší větou, která představuje informační novum. Ve španělštině mluvčí užil demonstrativa *ese*. V češtině však identifikátor zcela chybí. Podobně tomu bylo ve výše uvedeném příkladu (18). Zdá se tedy, že v těchto případech v češtině nehraje při výběru determinantu roli jen faktor nové informace, nýbrž i jiné faktory, zejména jazykový kontext. Ačkoliv stojí postcedent v pozici rematické a nikoliv v pozici tematické, jež explicitně vyjadřuje kontextovou zapojenost, předchozí kontext nedovoluje nejasnou interpretaci toho, kdo je popisovaným mužem v postcedentu. Objevuje se zde pouze jediný muž, jenž dotyčnou zachytil, a adresát tak jasně vyvodí, že položila opuchlý obličej právě na jeho hrud'. Nepřichází zde v úvahu nejasné či generické chápání postcedentu.

Štícha i Pešek uvádějí, že absence identifikátoru je běžná v desubjektivizovaných kontextech, poněvadž nejsou přítomny retrospekce ani intersubjektivní sdílení, které vnáší do výpovědi lexém *ten* (Štícha, 2001, s. 92; Pešek, 2014, s. 159–160). Na základě analýzy příkladů z korpusu se opravdu zdá, že v některých kontextech, v nichž

je možné použít demonstrativa i členu určitého, vnáší demonstrativum do výpovědi subjektivnější ráz. Tak je tomu v následujícím příkladu:

- (23) Los nativos de la región creen que en *el Pongo de Mainique* principiò el mundo. Y te juro que en **el lugar** hay un vaho sagrado, un no sé qué que te pone los pelos de punta.
 „Místní domorodci věří, že ve *Velikých mainiquiských peřejích* se zrodil svět. A já tě ubezpečuju, že **to místo** má posvátnou auru, něco, z čeho se ti zježí vlasy na hlavě. Tos ještě neviděl!“ (Vargas Llosa, Mario: El hablador)

Ve španělštině mluvčí užil určitý člen, v češtině se objevuje lexém *ten*, který vnáší do výpovědi subjektivnější ráz. Nejedná se o prostý popis (kterým by byl například úryvek: *Místní domorodci věří, že ve Velikých mainiquiských peřejích se zrodil svět. Místo má posvátnou auru (...)*) V příkladu (23) se jedná o subjektivní výpověď, mluvčí výrazem *ten* „vtahuje“ adresáta do tématu své výpovědi.

4.3 DIFÚZNÍ ANAFORA

Tento typ anafory se vyznačuje tím, že antecedent většinou odpovídá větším syntaktickým celkům. Postcedent tedy může odkazovat k celé výpovědi, k více výpovědím, k celému odstavci atd. Důležité je, že je výsledkem interpretace, konceptuálního zpracování antecedentu:

- (24) Quedamos en que pasaría antes de comer, colgué el teléfono y consideré lo que podría tardar en secar una camisa improvisando algún método casero. ¿Quizá metiéndola en el horno? Dejé **el problema** para después y marqué el número de mis SP's sin pensármelo mucho.
 Dohodli jsme se, že se stavím před obědem. Zavěsil jsem a uvažoval, jak dlouho může schnout košile v případě, že bych použil nějakou domácí zlepšovací metodu. Co takhle vysušit ji v troubě? Odložil jsem **problém** na později a bez velkého rozmýšlení jsem vytočil číslo PR. (Tusset, Pablo: Lo mejor que le puede pasar a un cruasán)

Abychom našli příklady tohoto typu anafory, hledali jsme v postcedentech tzv. zobecňující substantiva jako *problém, způsob, událost* atd.²⁰

V češtině se ve většině případů v korpusu vyskytovaly v postcedentech identifikátory, a to i tehdy, když ve španělštině stál člen určitý. Zajímavé bylo, že se v tomto typu

20 Zobecňující substantiva uvádí Nekula jako jeden z lexikálních prostředků koherence textu. Tyto zástupné výrazy podle něj často odkazují nejen ke konkrétnímu členu předchozí výpovědi, ale též k celým větám, výpovědím a textům nebo jejich částem (Karlík; Nekula; Rusínová, 2003, s. 686). Jelínek užívá termínu *krajní generalizátor*. Tyto výrazy podle něj mají významnou úlohu při stavbě textu. Vyznačují se tím, že se naplňují různými obsahy v závislosti na kontextu a nabývají funkce referenčních prostředků (Karlík; Nekula; Rusínová, 2003, s. 761–762).

anafory objevoval mnohem více lexém *tento* (v porovnání s ostatními typy).²¹ V příkladu (25) mluvčí ve španělštině zvolil určitý člen a v češtině je kontextově zapojené téma ještě zdůrazněno lexémem *tento*:

- (25) *Después de recorrer cinco templos haciendo ofrendas, echó la suerte con los palitos del I Chin, donde leyó que el momento era propicio, y así escogió la novia. El método* no le falló.

Obešel pět chrámů, kam přinesl obětiny, hodil si věštebními dřívky I ťingu, z nichž vyčetl, že zvolená chvíle je skutečně příhodná, a tak si vybral nevěstu. Tento způsob neselhal. (Allende, Isabel: *Hija de la fortuna*)

Naopak v příkladu (26) mluvčí ve španělštině použil demonstrativum a v češtině byla zvolena absence identifikátoru:

- (26) *Luego le enseñó a soltar las sanguijuelas quemándolas con un cigarrillo, para evitar que los dientes quedaran prendidos en la piel, con riesgo de provocar una infección. Ese método* resultaba algo complicado para Alex, porque no fumaba, pero un poco del tabaco caliente de la pipa de su abuela tuvo el mismo efecto. Pak ho naučil, jak se pijavice uvolňují *tak, že se spálí cigaretou, aby se zabránilo tomu, že jejich kusadla zůstanou v kůži a způsobí infekci. Metoda* byla pro Alexe poněkud složitá, protože nekouřil, ale trocha horkého tabáku z babiččiny dýmky posloužila stejně dobře. (Allende, Isabel: *La ciudad de las bestias*)

Typ konstrukce je jinak v obou příkladech velmi podobný, takže se dá říct, že v mnohých kontextech volba identifikátoru záleží jen na mluvčím a na tom, jak moc chce koreferenční vztah zdůraznit.

Někdy může být možnost užití členu určitého ve španělštině nebo absence identifikátoru v češtině omezená příliš obecným vyzněním anaforického substantiva. To se týká například slova *problém* (*problema*) v plurálu:

- (27) *He de recordar que la Directiva ya es de obligado cumplimiento desde hace más de mes y medio, como se demuestra en ciudades como Barcelona, donde justamente un ayuntamiento socialista ha limitado la velocidad a 80 km/h, y se ha notado, frente a otras ciudades, como Madrid o Valencia, con consistorios conservadores, donde la población está en riesgo alto de sufrir alergias y enfermedades respiratorias. Los limitadores de velocidad nos habrían ayudado precisamente a reducir estos problemas* y también a mejorar la seguridad vial y a recortar el número de pérdidas humanas.

Musím poukázat na to, že směrnice je již více než měsíc a půl povinná, jak je vidět v takových městech, jako je Barcelona, kde socialistická radnice stanovila rychlostní limit na 80 km za hodinu, a je cítit rozdíl oproti jiným

21 Toto potvrzuje závěr výzkumu Uhlířové, podle něhož je pro *tento* schopnost kolokovat s krajními generalizátory nápadně charakteristická, zatímco pro *ten* typická není (Uhlířová, 2006, s. 281).

městům, například Madridu nebo Valencii, která mají konzervativní radnice a v nichž jsou obyvatelé vystaveni vysokému riziku onemocnění alergiemi a respiračními chorobami. Omezovače rychlosti by pomohly omezit **tyto problémy**, zlepšit bezpečnost na silnicích a snížit počet ztracených životů. (European Parliament)

V příkladu (27) by spojení *Omezovače rychlosti by pomohly omezit problémy* neodkazovalo tak jasně ke skutečnostem z předchozí výpovědi. Nebylo by zřejmé, ke kterým problémům se postcedent vztahuje. Identifikátor zde napomáhá porozumění.

Nicméně je-li použito slovo *problém* v singuláru, tato nejednoznačnost mnohdy mizí a člen určitý či absence identifikátoru zajišťují dostatečnou identifikaci antecedentu a postcedentu — viz příklad (24).

Dalším faktorem potenciálně ovlivňující volbu determinantu v postcedentu, na nějž jsme se zaměřili, byla sémantika slov v postcedentech. Sledovali jsme slova s obecnější i konkrétnější sémantikou a dospěli jsme k názoru, že ve španělštině nemá tento faktor zásadní vliv na volbu determinantu.²²

Uvedeme příklady se slovy *suceso* (*událost*) a *accidente* (*nehoda*), přičemž první z nich má jistě obecnější sémantiku než druhé.

V příkladu (28) užil mluvčí se slovem *suceso* určitý člen a koreferenční vztah zůstává zřejmý. V češtině byla dána přednost odkazovacímu zájmenu *ten*.²³

- (28) Durante las primeras horas de la mañana se propagó la atroz noticia de que varias niñas habían sido secuestradas. Casi todas las tiendas permanecieron cerradas y las puertas de las casas abiertas, mientras los habitantes de la apacible capital se volcaban a las calles a comentar **el suceso**.

Hrozná zpráva, že bylo uneseno několik dívek, se roznesla během časných dopoledních hodin. Skoro všechny obchody zůstaly zavřené a dveře domů byly dookořán, zatímco obyvatelé jinak klidného hlavního města se vyhrnuli do ulic a přetřásali **tu událost**. (Allende, Isabel: El reino del Dragon de Oro)

Se slovem *nehoda* se v postcedentu v češtině buď vyskytoval identifikátor, nebo chyběl. V následujícím příkladu mluvčí použil ve španělštině určitý člen, v češtině identifikátor chybí:

- (29) Ni siquiera ha podido dar las gracias a Benigno Macías por la ayuda prestada a Victoria, porque también él ha fallecido a causa de una infección en las piernas después de haber sido atropellado por un camión militar. **El accidente** -estúpido, como son todos los accidentes- ha tenido lugar muy cerca de la casa de Victoria, probablemente cuando la visitó por última vez.

22 Pešek (2014, s. 154) dospívá k názoru, že ve francouzštině se dává přednost demonstrativům se slovy s obecnější sémantikou, protože lépe než určitý člen signalizují, k čemu se odkazuje.

23 Většina příkladů z korpusu, v nichž byl ve španělštině člen určitý, ukázala, že v češtině se dává přednost spojení slova *událost* s identifikátorem.

Ani nemohla poděkovat Benignu Macíasovi za pomoc Victorii, protože i on *zemřel na následky infekce v nohách, když mu je přejelo vojenské auto*. **Nehoda** — hloupá jako všechny nehody — se odehrála velmi blízko Victoriina bytu, pravděpodobně když ji byl naposledy navštívit. (Moro, Javier: *Pasión india*)

V promluvě (30) je substantivum *nehoda* doprovázeno v obou jazycích demonstrativem, jak tomu bylo nejčastěji:

- (30) -Señor Presidente, el pasado 12 de agosto *se produjono una colisión en el Estrecho de Gibraltar entre el carguero New Flame y el petrolero Torm Gertrud*. Es el noveno accidente que se produce en uno de los estrechos con más tráfico marítimo del mundo. Más de 100 000 buques transitan por él al año. **Este accidente** pone en evidencia la necesidad imperiosa de crear una autoridad portuaria de vigilancia y control entre el Reino de España, el Reino Unido y Gibraltar.

Vážený pane předsedo, 12. srpna *se v Gibraltarském průlivu srazila nákladní loď New Flame s ropným tankerem Torm Gertrud*. Je to již devátá nehoda na jedné z nejužších námořních tras světa, kterou ročně využije více než 100 000 lodí. **Tato nehoda** poukazuje na stále intenzivnější potřebu vytvoření příslušného orgánu pro dozor a monitorování mezi Španělským královstvím, Spojeným královstvím a Gibraltarem. (European Parliament)

4.4 ASOCIAČNÍ ANAFORA

Tento typ anafory se vyznačuje tím, že mezi antecedentem a postcedentem není koreferenční vztah, jsou spojeny pouze na základě asociace. Antecedent aktivuje konceptuální pole, jehož součástí mohou být různé další entity. Ve španělštině se uplatňuje výhradně určitý člen, demonstrativa totiž musí mít explicitní antecedent, k němuž koreferenčně odkazují. V češtině v těchto případech přichází v úvahu jen holé koreferenční substantivum:

- (31) Unos cuantos días después del matrimonio de Pablito Cesárea se marchó para siempre del DF. Nos vimos de casualidad una tarde a la salida del *cine*, lo que ya es casualidad, ¿verdad? Yo había ido solo y Cesárea también y mientras caminábamos nos fuimos comentando **la película**.
Za pár dnů po Pablitově svatbě odešla Cesárea navzdýcky z hlavního města. Potkali jsme se náhodou jednou večer u východu z *kina*, to jsou náhody, co? Byl jsem v kině sám a Cesárea taky, šli jsme spolu a povídali jsme si o **filmu**.
(Bolaño, Roberto *Los detectives salvajes*)

Dotyční se potkali u východu z kina, což implikuje, že v kině viděli nějaký film, a proto si mohli o filmu povídat. Slovo *film* se však dříve v promluvě neobjevuje, a proto ho nemohou doprovázet demonstrativa.

5. ZÁVĚR

Co se týče *anafory přímé*, pozorovali jsme několik faktorů ovlivňujících volbu determinantu v postcedentu.

Ve španělštině se jeví být důležitá schopnost členu určitého kontrastovat s entitami z jiných lexikálních tříd (schopnost, kterou postrádají demonstrativa). Jestliže mluvčí odkazoval k více antecedentům, volil vždy určitý člen. V češtině, na rozdíl od španělštiny, může mluvčí použít v takových případech i demonstrativum *ten* — viz příklad (3). Tato skutečnost ho sblíží s určitým členem ve španělštině.

V případech větší vzdálenosti ve španělštině převládá určitý člen, neboť lépe kontrastuje s entitami z jiných lexikálních tříd, které se mezi antecedentem a postcedentem v textu objevují. V češtině se v takových případech vyskytovalo holé substantivum i substantivum s identifikátorem. Pokud je vzdálenost malá, mluvčí užívají v obou jazycích všech zkoumaných determinantů.

Jen určitý člen ve španělštině a holé koreferenční substantivum v češtině mohou vyjádřit generický význam substantiva v postcedentu. Hrozí-li, že by postcedent neodkazoval jasně k antecedentu, nýbrž k celé třídě objektů a vyjádření by se stalo příliš obecným, je nutné zvolit v obou jazycích demonstrativum — viz příklad (7). I proto dávali mluvčí v obou jazycích přednost demonstrativu, pokud stálo v postcedentu hyperonymické vyjádření. Avšak v některých případech umožňuje jazykový kontext či mimojazykové znalosti užití holého koreferenčního substantiva v češtině (a určitého členu ve španělštině) — viz příklad (15).

Aktuální členění větné není pro volbu identifikátoru ve španělštině ani v češtině zásadní. Pokud stojí postcedent v tematické pozici, může a nemusí být koreferenční vztah posílen demonstrativem. Totéž platí o pozici rematické.

Významným faktorem ovlivňující volbu determinantu se také ukázal být faktor nové informace. V případech, že v postcedentu mluvčí sdělují o antecedentu novou informaci (užívají-li např. synonymní či metaforické pojmenování), volí mluvčí ve španělštině demonstrativum — viz příklad (20). V češtině je tomu také tak, avšak našli jsme i příklady v korpusu bez identifikátoru — viz příklad (22). Zdá se, že pokud pochopení koreferenčního vztahu napomáhá jazykový kontext či sémantika výrazů, lze použít holé koreferenční substantivum, byť postcedent přináší o antecedentu nové sdělení.

Co se týče konkurence jednotlivých demonstrativ v češtině (zejména výrazů *ten* a *tento/tenhle*), mnohé příklady potvrdily Štíhův názor, že lexém *ten* často navozuje situaci retrospektivního a intersubjektivního sdílení tématu, zatímco lexém *tento/tenhle* vyzdvihuje danou skutečnost a činí z ní téma nadcházející výpovědi (Štícha, 2001, s. 92) — viz příklad (14). Demonstrativum *ten* také často navozuje subjektivnější charakter výpovědi — viz příklad (23). Tato problematika by však stála za hlubší prozkoumání.

V *difúzní anafore* se ve španělštině objevovala více demonstrativa, ale v postcedentu mohl stát i určitý člen. Možnost jeho užití nezávisí tolik na tom, jak obecná je sémantika slova v postcedentu, nýbrž na celkovém kontextu výpovědi. V češtině se uplatňovala více demonstrativa než holé koreferenční substantivum. Z demonstrativ se v tomto typu anafory na rozdíl od ostatních typů nápadně více užíval lexém *tento*.

V *anafore asociací* se ve španělštině vyskytuje pouze určitý člen a v češtině jen holé substantivum. Demonstrativa v obou jazycích musejí totiž vždy odkazovat k něčemu již zmíněnému v předešlém kontextu.

Lze říci, že demonstrativa v obou jazycích zaručují ve většině případů jasnější pochopení koreferenčního vztahu mezi antecedentem a postcedentem než určitý člen či holé koreferenční substantivum. Používají se obligatorně tehdy, kdy by jejich neužití znamenalo generickou interpretaci pojmenování v postcedentu či jiné znejasnění koreferenčního vztahu. Otázkou zůstává, za jakých podmínek nastává možnost generického chápání či znejasnění. Velkou roli zde nejspíše hraje sémantický kontext výpovědi jakožto kontext předcházející a následující, mimojazykové znalosti účastníků komunikace, sémantika daných pojmenování a vztah mezi antecedentem a postcedentem.

LITERATURA

- Český národní korpus — InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Cit. 3.03.-10.03.2015 a 27.03.-31.03.2015, dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- FERNÁNDEZ RAMÍREZ, S. (1987): *Gramática española 3.2. El pronombre*. Madrid: Arco/Libros.
- KARLÍK, P. — NEKULA, M. — RUSÍNOVÁ, Z. (2003): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- LEONETTI JUNGL, M. (1999): El artículo. In: I. BOSQUE — V. DEMONTE (eds.), *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa, s. 787–892.
- MATHESIUS, V. (1947): Přívlastkové ten, ta, to v hovorové češtině. In: V. Mathesius, *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich, s. 185–189.
- Mluvnice češtiny [3] Skladba* (1987). Praha: Academia.
- PEŠEK, O. (2014): Nominální anafora a determinace — kontrastivní analýza francouzských a českých systémových možností. *Časopis pro moderní filologii*, 96,2, s. 147–164.
- RAE (2009). *Nueva gramática de la lengua española*. Madrid: Espasa Libros.
- ŠTÍCHA, F. (2001): Anaforické koreferenční substantivum. In: Z. HLADKÁ — P. KARLÍK (eds.), *Čeština. Univerzália a specifika 3*. Brno: MU, s. 87–97.
- ŠTÍCHA, F. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- UHLÍŘOVÁ, L. (2006): Tento vs. ten: co vypovídá korpus? In: *Možnosti a meze české gramatiky*. Praha: Academia, s. 268–281.
- UHLÍŘOVÁ, L. (2011): Textová koreference — empirické ohlédnutí po třech jevech (spíše) periferních. In: F. ŠTÍCHA (ed.), *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia, s. 1001–1010.
- ZÍKOVÁ, M. — MACHAČ, P. (2014): Variability in Phonetic Realization of the Demonstrative Ten in Term of Its Informational Relevance in the Sentence. In: L. VESELOVSKÁ — M. JANEBOVÁ (eds.), *Nominal Structures: All in Complex DPs*. Olomouc: Palacký University, s. 98–109.
- ZIMOVÁ, L. (1994): *Způsoby vyjadřování větných členů v textu. Konkurence pojmenování, pronominalizace a elize*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.